

Σειρά ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ τῆς ΙΝΔΙΚΤΟΥ Ἀρ. 4

Διεύθυνση ΑΝΤΩΝΗ ΖΕΡΒΑ

Τίτλος Πρωτοτύπου:

Le Problème de la Conscience Historique

Publications Universitaires de Louvain, 1963.

ISBN: 960-518-017-0

© 1998, «ΙΝΔΙΚΤΟΣ» ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Πατρ. Ἰωακείμ Γ' 45, 106 76 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 72.58.737-8

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΠΡΟΧΟΡΟΣ Α.Ε., ΤΗΛ.: 36.16.226

ΧΑΝΣ-ΓΚΕΟΡΓΚ
ΓΚΑΝΤΑΜΕΡ

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΝΤΩΝΗ ΖΕΡΒΑ

ΙΝΔΙΚΤΟΣ
ΑΘΗΝΑΙ 1998

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΕΜΒΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΟΥ ΒΙΛΧΕΛΜ ΝΤΙΛΤΑΪ

Τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Ντιλτάϊ ἀποβλέπει ἀκριβῶς στὴν ἐπίτευξη αὐτοῦ τοῦ στόχου, στὸν καταρτισμὸ μιᾶς «κριτικῆς τοῦ ἱστορικοῦ λόγου» ποὺ θὰ συμπληρῶνει τὴν κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου. Ἀλλὰ ἡ διαφορὰ μεταξὺ Ντρώζεν καὶ Ντιλτάϊ εἶναι μεγάλη. Ἐνῶ ὁ Ντρώζεν παραμένει ἓνας ἀπὸ τοὺς διαδόχους — ἂν καὶ πάντοτε μὲ κριτικὴ διάθεση — τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐγγέλου (ἀρκεῖ νὰ υπενθυμίσουμε ὅτι, στὴ δική του λογικὴ τῆς ἱστορίας, ἡ θεμελιώδης ἔννοια τῆς ἱστορίας τίθεται ὡς γενικὴ ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου), στὸ ἔργο τοῦ Ντιλτάϊ ἡ ρωμαντικὴ καὶ ἰδεαλιστικὴ κληρονομιά φέρει κιόλας τὰ σημάδια τῶν ἐπιδράσεων ποὺ ἀσχοῦσε ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνα ἡ λογικὴ τοῦ Μίλλ. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Ντιλτάϊ θεωροῦσε ἀνέκαθεν τὴ σκέψη του ἀνώτερη τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπειρισμοῦ, καὶ αὐτὸ χάρις στὴ ζωηρώτατη ἐνόρασή του ποὺ τὸν ἔκανε νὰ διακρίνει τὴν ὑπεροχὴ τῆς «ἱστορικῆς σχολῆς» ἔναντι οἱ-ασδῆποτε φυσιοκρατικῆς ἢ δογματικῆς σκέψεως. Ἴδου τί ἔγραφε σχετικὰ: «Μόνο στὴ Γερμανία μπορεῖ νὰ ἐνεργοποιηθεῖ μιὰ αὐθεντικὴ ἐμπειρία ποὺ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντικαταστήσει τὸν δογματικὸ καὶ πλήρη προκαταλήψεων ἐμπειρισμό· ὁ Μίλλ εἶναι δογματικὸς γιατί δὲν διαθέτει ἱστορικὴ παιδεία»⁶. Οἱ φράσεις εἶναι σημειωμένες στὸ ἀντί-

6. WILHELM DILTHEY, *Gesammelte Schriften*, τ. V, σελ. LXXIV.

τυπο τῆς Λογικῆς τοῦ Μίλλ πού χρησιμοποιοῦσε ὁ Ντιλτάϋ. Καί πράγματι, τὸ ἐπίμοχθο ἔργο στοῦ ὁποῖο ὁ Ντιλτάϋ ἐπιδόθηκε ἐπὶ σειρὰ δεκαετιῶν γιὰ νὰ θεμελιώσει τις ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου καὶ νὰ τις διαχωρίσει ἀπὸ τις φυσικὲς ἐπιστῆμες, εἶναι ἓνας συνεχῆς διάλογος μὲ τὸ φυσιοκρατικὸ μεθοδολογικὸ ιδεῶδες, ὑπὸ τὸ ζυγὸ τοῦ ὁποῖου ὁ Μίλλ, στοῦ περίφημο τελευταῖο κεφάλαιο τοῦ συγγράμματός του, εἶχε ὑποτάξει καὶ τις ἴδιες τις ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου⁷. Στὴν ἀποκαλούμενη «ἐξηγητική» ψυχολογία—μὲ τὴ φυσιοκρατικὴ ἔννοια τῆς λέξεως—, ὁ Ντιλτάϋ ἀντιτάσσει τὴν ἰδέα μιᾶς ψυχολογίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου («*geisteswissenschaftliche Psychologie*»), πού θὰ εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ κάθε λογῆς δογματισμὸ καὶ κάθε λογῆς ὑποθετικὴ κατασκευή. Στὴ δικαιοδοσία τῆς ἐν λόγῳ ψυχολογίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐμπίπτει ἡ γνώση καὶ ἡ διατύπωση τῶν νόμων τοῦ πνευματικοῦ βίου, πού ὀφείλουν νὰ ἐπέχουν θέση κοινοῦ θεμελίου γιὰ τις διαφορὲς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου. Πράγματι, ὅλες οἱ διαπιστώσεις τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀφοροῦν ἐν τέλει πράγματα τῆς «ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας»: πρόκειται γιὰ ἓνα ὄντολογικὸ χωρὸ πού δὲν ὑπάγεται στὴν κατηγορία τῆς «ἐξηγητήσης» ἀλλὰ στὴν κατηγορία τῆς «κατανόησης».

*

* *

⁷ Ἡ προσπάθεια τοῦ Ντιλτάϋ γιὰ τὴ φιλοσοφικὴ θεμελίω-

7. ὁ.π., τ. V, σελ. 56 κ.ε.

ση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου στηρίζεται στὰ μεθοδολογικά συμπεράσματα πού ἀντλήσε ἀπὸ τὰ ὅσα εἶχε ἤδη ἐπιχειρήσει νὰ ἀξιοποιήσῃ ἡ «ἱστορικὴ σχολή» (μὲ τοὺς Ράνκε καὶ Ντρώζεν), ἀντιπολιτευόμενη τὸ γερμανικὸ ιδεαλισμὸ. Κατὰ τὸν Ντιλτάϋ, ἡ μεγαλύτερη ἀδυναμία πού παρουσιάζει ὁ στοχασμὸς τῶν μαθητῶν τῆς «ἱστορικῆς σχολῆς» εἶναι ἡ ἔλλειψη συνέπειας: «ἀντὶ νὰ διελέγξουν τις ἐπιστημολογικὲς προϋποθέσεις τῆς ἱστορικῆς σχολῆς ἀφ' ἑνός, καὶ νὰ ἐξετάσουν τις προϋποθέσεις τοῦ ιδεαλισμοῦ πού ἄγει ἀπὸ τὸν Κάντ ἕως τὸν Ἐγκελ ἀφ' ἑτέρου, κατέληξαν σὲ ἓναν ἄκριτο συμφυρμὸ ἀμφοτέρων»⁸. Ὁ στόχος τοῦ Ντιλτάϋ εἶναι σαφής: νὰ ἐντοπισθεῖ, στοῦ σημείου τομῆς μεταξὺ τῆς ἱστορικῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ιδεοκρατικῆς κληρονομιάς πού βαραίνει τὴν ἱστορικὴ σχολή, ἓνα νέο καὶ ἐπιστημολογικῶς στέρεο θεμέλιο· αὐτὸ ἀκριβῶς ἐξηγεῖ καὶ τὴν ἰδέα τοῦ ὅτι ἡ κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου τοῦ Κάντ χρειάζεται νὰ συμπληρωθεῖ μὲ μία «κριτικὴ τοῦ ἱστορικοῦ λόγου».

Ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ πρόβλημα τίθεται μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἔχει ἤδη ἐγκαταλειφθεῖ ὁ θεωρητικὸς ιδεαλισμὸς· ἡ δὲ ἀναλογία πού προκύπτει ἀπὸ τὴ σύζευξη τοῦ προβλήματος τοῦ ἱστορικοῦ λόγου μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ καθαροῦ λόγου, πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ κατὰ κυριολεξίαν. Ὁ ἱστορικὸς λόγος ἐπιζητεῖ τώρα τὴν αἰτιολόγησή του, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ καθαρὸς λόγος ἄλλοτε. Σκοπὸς τῆς κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου δὲν ἦταν μόνο ἡ κατάλυση τῆς μεταφυσι-

8. ὁ.π., τ. VII, σελ. 281.

κῆς ὡς καθαρὰ λογικῆς ἐπιστήμης τοῦ κόσμου, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ ταυτόχρονη διάνοιξη ἐνός νέου πεδίου, ὅπου θὰ μπορούσε νὰ γίνεται αἰτιολογημένη χρήση τῆς λογικῆς ἐπιστήμης. Ἀκολουθώντας τὸν εἰρμό τῶν σκέψεων αὐτῶν, βρισκόμαστε ἀντιμέτωποι μὲ ἓνα διττὸ φιλοσοφικὸ συμβάν. Ἀπὸ τὴν μίαν πλευρά, παρ' ὅλον ὅτι ἡ κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου ἐρχόταν νὰ καταγγεῖλει «τὶς θεάσεις τῶν ὁραματιστῶν», δὲν παρέλειπε ὡστόσο νὰ δώσει ἀπόκριση στὸ ἐρώτημα: πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ καθαρὴ ἐπιστήμη τῆς φύσεως; Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ θεωρητικὴ ἰδεοκρατικὴ σκέψη, εἰσάγοντας τὸν ἱστορικὸ κόσμον στὴ σφαῖρα τῆς αὐτοτελοῦς ἀναπτύξεως τοῦ λόγου, ἐνέτασσε τὴν ἱστορικὴ μάθηση στὸ χῶρον τῆς καθαρὰ λογικῆς γνώσεως. Ἡ ἱστορία ἐρχόταν ἔτσι νὰ αποτελέσει ἓνα κεφάλαιο τῆς Ἑγκυκλοπαίδειας τοῦ Πνεύματος.

Πράγμα πού ὁδηγεῖ τὴ φιλοσοφία νὰ θέσει τὸ ἀκόλουθο πρόβλημα: πῶς μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθεῖ στὴ σφαῖρα τῆς ἱστορικῆς γνώσεως κάτι παρόμοιο μὲ ἐκεῖνο πού εἶχε ἐπιτύχει ὁ Κάντ ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση τῆς φύσεως; Ἀραγε ὑπάρχει τρόπος νὰ γίνεται αἰτιολογημένη χρήση τῶν ἐμπειρικῶν γνώσεων στὸν χῶρον τῆς ἱστορίας, καὶ ταυτοχρόνως νὰ ἀποκηρύσσονται οἱ δογματικὲς κατασκευές;

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Ντιλτάυ διερωτᾶται πῶς μπορεῖ ἡ ἱστορικὴ συνείδηση νὰ καταλάβει τὴ θέση πού κατεῖχε στὸν Ἑγελὸ ἡ ἀπόλυτη Γνώση τοῦ Πνεύματος. Πράγμα τὸ ὁποῖο θέτει περισσότερα προβλήματα ἀπὸ ὅσα ἐπιλύει. Ὁ Ντιλτάυ τονίζει ὅτι δὲν μπορούμε νὰ γνωρίσουμε παρὰ μόνον κατὰ τὴν ἱστορικὴ προοπτικὴ, καθότι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι

ἀκριβῶς εἴμαστε ἤδη ἱστορικὰ ὄντα. Ἀλλὰ μήπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἱστορικὸς τρόπος ὑπάρξεως τῆς συνείδησής μας δὲν ἀποτελεῖ ἄραγες ἀνυπέρβατο τέρμονα; Ἀπὸ τὴν πλευρά του, ὁ Ἑγελὸς ἐπιλύει τὸ πρόβλημα μὲ τὸ «τέλος» [Aufhebung] τῆς ἱστορίας ἐντὸς τῆς Ἀπόλυτης Γνώσης· σύμφωνα μὲ τὸν Ντιλτάυ ὅμως, ὁ ὁποῖος παραδέχεται ὅτι ἡ ἐρμηνεία τῶν ἱστορικῶν σχέσεων εἶναι ἐπιδεκτικὴ συνεχῶν παραλλαγῶν, δὲν πρέπει τάχα νὰ ἀποκλεισθεῖ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἡ δυνατότητα ἀντικειμενικῆς γνώσεως; Ὁ Ντιλτάυ μελετοῦσε ἀκαταπόνητα τὰ συναφῆ προβλήματα· σκοπὸς τῶν ἀναλογισμῶν του ἦταν ἀκριβῶς νὰ νομιμοποιηθεῖ ὡς ἀντικειμενικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση αὐτοῦ πού διέπεται ἀπὸ τὴν ἱστορία. Μεγάλῃ βοήθεια ἐδῶ ἔμελλε νὰ τοῦ προσφέρει ἡ ιδέα μιᾶς δομῆς πού συγκροτεῖται σὲ ἐνότητα μὲ ἀφετηρία τὸ ἴδιο της τὸ κέντρο. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα σχῆμα ἀρκετὰ εὐχερίστο: ἡ γνώση τῶν ἀπείρων καὶ πολὺπλοκων ἱστορικῶν σχέσεων γινόταν τώρα πράγμα διανοητὸ καὶ ταυτοχρόνως τὸ πεδίο της διευρυνόταν τόσο, ὥστε νὰ συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ οἰκουμενικὴ ἱστορικὴ γνώση. Ἡ ιδέα μιᾶς δομικῆς σχέσεως πού γίνεται κατανοητὴ μὲ ἀφετηρία τὸ ἴδιο της τὸ κέντρο ἀντιστοιχεῖ στὴν παλαιὰ ἀρχὴ τῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ ἀνταποκρίνεται συγχρόνως στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἱστορικῆς σκέψεως. Σύμφωνα μὲ τὶς ἀπαιτήσεις αὐτές, κάθε ἱστορικὴ στιγμή κατανοεῖται μὲ ἀφετηρικὸ σημεῖο αὐτὴ τὴν ἴδια, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑπαχθεῖ στὰ μέτρα καὶ τὰ σταθμὰ ἐνός παρόντος ἐκτὸς αὐτῆς. Πλὴν ὅμως ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐν λόγῳ σχήματος προϋπέθετε ὅτι ὁ ἱστορικὸς ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἀπαχιστρῶνεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἱστο-

[αὐτὴ
τοῦ
τῶς]

ρική κατάσταση στην οποία βρίσκεται. Καί πράγματι, τὸ νὰ ἔχεις «ἱστορικὴ αἴσθηση» δὲν σημαίνει τάχα ὅτι θεωρεῖς τὸν ἑαυτό σου ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴν ἐπιρροήν πού ἀσκοῦν οἱ προκαταλήψεις τῆς ἐποχῆς σου; Ὁ Ντιλτάυ ἦταν πεπεισμένος πὼς εἶχε κατορθώσει τὸν ἀπαρτισμὸ μιᾶς ἀληθινᾶς ἱστορικῆς θέασης τοῦ κόσμου· καὶ τοῦτο διότι ὁ ἐπιστημολογικὸς ἀναλογισμὸς του κατὰ βάθος ἓνα πρᾶγμα ἐπιζητεῖ νὰ αἰτιολογήσει, τὴ μεγαλειώδη καὶ ἐπικὴ λήθη τοῦ ἑαυτοῦ πού ἐφάρμοζε ὁ Ράνκε.

Αὐτὸ ἐξηγεῖ καὶ μὲ ποιά ἀκριβῶς ἔννοια ἡ ὀπτική τῆς περατότητας καὶ τῆς ἱστορικότητος δὲν θίγουν διόλου, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ντιλτάυ, τὴν ἐγκυρότητα τῶν γνώσεων πού προσπορίζουν οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μὲ τὸν Ντιλτάυ, καθῆκον τῆς ἱστορικῆς συνείδησης εἶναι νὰ ὑπερνικήσει τὴν ἴδια τῆς τῆ σχετικότητα, καὶ νὰ αἰτιολογήσει ἔτσι τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς γνώσης στὸν τομέα τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ νομιμοποιηθεῖ ἡ ἀξίωση περὶ ἀντικειμενικότητας, πού προβάλλει ἡ ἱστορικὴ συνείδηση, ὅταν ὁ ἴδιος ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεώς της εἶναι προοικονομημένος καὶ περιορισμένος· καὶ ὅταν μάλιστα ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ ὅλες τὶς ἄλλες γνωστικὲς μορφές πού γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἱστορία, οἱ ὁποῖες ἐξαρτῶνται πάντοτε ἀπὸ μίαν καθορισμένη ὀπτική;

Κατὰ τὸν Ντιλτάυ, ἡ ἐν λόγῳ νομιμοποίηση δὲν ἔγκειται στὴν ἀπόλυτη γνώση τοῦ Ἐγέλου. Ἡ ἀπόλυτη γνώση εἶναι ἓνα εἶδος ταυτοχρονικῆς αὐτοσυνειδησίας πού συγκεντρώνει τὴν ὁλότητα τῶν φάσεων τοῦ γίγνεσθαι διὰ τῶν ὁποίων διέρχεται τὸ Πνεῦμα. Καὶ τί ἄλλο καταδει-

κνύει αὐτό, ἂν ὄχι τὴν ἀξίωση τῆς φιλοσοφικῆς συνείδησης νὰ ἐμπεριέχει ἐν αὐτῇ ἅπαντα τὴν ἀλήθεια τῆς ἱστορίας τοῦ Πνεύματος, θέσῃ τὴν ὁποία σαφῶς ἀπορρίπτει ἡ ἱστορικὴ θέαση τοῦ κόσμου; Μᾶς χρειάζεται λοιπὸν μίαν ὀρισμένη ἱστορικὴ ἐμπειρία, γιὰ τὸ λόγο ὅτι ἡ ἀνθρώπινη συνείδηση δὲν εἶναι ὁ ἀπεριόριστος νοῦς ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὰ πάντα εἶναι ταυτοχρόνως παρόντα. Κατ' ἀρχήν, γιὰ τὴν πεπερασμένη καὶ ἱστορικὴ συνείδηση, ἡ ἀπόλυτη ταυτότητα συνειδήσεως καὶ ἀντικειμένου εἶναι κάτι τὸ ἄπιαστο: ἡ ἀπόλυτη ταυτότητα τελεῖ πάντα κάτω ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἐπιδράσεις. Ἀλλὰ τότε σὲ τί ἔγκειται τὸ προνόμιό της, χάρη στὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ὑπερβαίνει τὸν ἑαυτό της καὶ νὰ καθίσταται ἱκανὴ πρὸς ἀπόκτηση ἀντικειμενικῆς ἱστορικῆς γνώσεως;

Ἴδου ἡ ἀπάντηση τοῦ Ντιλτάυ: ὅσο ἀδιαπέραστο κι ἂν εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ἱστορικῆς ζωῆς, ἡ ζωὴ ἐντούτοις μπορεῖ νὰ κατανοεῖ ἱστορικὰ καὶ τὴ δυνατότητά της νὰ συμπεριφέρεται ἱστορικὰ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού ἐμφανίσθηκε ἡ ἱστορικὴ συνείδηση καὶ θριάμβευσε, βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μίαν νέα κατάσταση. Τοῦ λοιποῦ ἡ ἱστορικὴ συνείδηση δὲν εἶναι πλέον μίαν ἀστόχαστη ἔκφραση τῆς πραγματικῆς ζωῆς. Παύει νὰ κρίνει τὰ ὅσα τῆς παραδόθηκαν μὲ τὸ μέτρο πού διαθέτει γιὰ νὰ κατανοεῖ τὴν ἴδια τῆς τῆ ζωὴ, καὶ νὰ διασφαλίζει ἔτσι τὴ συνέχεια τῆς παράδοσης. Ἡ ἱστορικὴ συνείδηση γνωρίζει πλέον νὰ παίρνει θέσιν ἀναλογιστικὴ ἔναντι τοῦ ἴδιου τῆς ἑαυτοῦ καὶ ἔναντι τῆς παραδόσεως· κατανοεῖ τὸν ἑαυτό της ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἱστορία της καὶ διὰ μέσου αὐτῆς. Ἡ ἱστορικὴ συνείδηση εἶναι ἓνας τρόπος αὐτογνωσίας.

ἡ ἐκπαίδευσις (ἐκ)
ἡ ἐκπαίδευσις (ἐκ)

Καλούμαστε λοιπόν νὰ κατανοήσουμε τὴν ἐμφάνιση καὶ τὴ γένεση τῆς ἐπιστημονικῆς συνείδησης μέσα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς οὐσίας τῆς αὐτογνωσίας. Καὶ ἔτσι φω-
ταγωγεῖται πλήρως ἡ φιλοσοφικὴ ἀποτυχία τοῦ Ντιλ-
ταὺ ἐναντι τοῦ προβλήματος ποὺ μόνος του ἐπέλεξε νὰ
θέσει.

*
* *

Σημεῖο ἀφετηρίας τοῦ Ντιλταὺ εἶναι ὅτι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ ἐνέ-
χει τὸν ἀναλογισμό. Στὸν Γκέοργκ Μίς (Misch)* πρέπει
νὰ ἀποδοθεῖ ὁ ἔπαινος ὅτι ἐφώτισε τὴν κατεύθυνση ποὺ
πῆρε ὁ Ντιλταὺ πρὸς μία φιλοσοφία τῆς ζωῆς. Ἡ κατεύ-
θυνση αὐτὴ διέπεται ἀπὸ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ ζωὴ ὡς τέτοια συγ-
κομίζει γνώση. Ἀκόμη καὶ ἡ στενὴ οἰκειότητα ποὺ ἀπο-
τελεῖ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τοῦ «βιώματος» περι-
κλείει μέσα της ἓνα εἶδος ἐπιστροφῆς τῆς ζωῆς στὸν ἑαυτὸ
της. «Αὐτοῦ βρίσκεται ἡ γνώση· εἶναι συνδεδεμένη, ἄνευ
ἀναλογισμοῦ, μετὰ τὴ ζωὴ»⁹, ἀποφαίνεται ὁ Ντιλταὺ. Αὐτὴ
τούτῃ ἡ ιδιότητα τοῦ ἀναλογισμοῦ ποὺ συνιστᾷ ἐμμενές

* ΣτΜ: Βλ. *Lebensphilosophie und Phänomenologie* [Φιλοσοφία τῆς
ζωῆς καὶ Φαινομενολογία]. Συζήτηση ντιλταῦνης τάσεως μετὰ τὸν
Χάιντεγκερ καὶ τὸν Χούσερλ, *Philosophischer Anzeiger* 1929/30,
2ῃ ἐκδ. Λειψία, Βερολίνο 1931 (ἀναφέρεται στὴν 3ῃ ἐκδ. τοῦ *Wahr-
heit und Methode*, 1972).

9. ὁ.π., τ. VII, σελ. 18: «Das Wissen ist da, es ist ohne Besinnen, mit
Erleben verbunden».

στοιχεῖο τῆς ζωῆς, ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Ντιλταὺ, τὴ βάση
τῆς βιωμένης ἐμπειρίας ποὺ ἔχουμε ὡς πρὸς τὴ σημασία.
Ἡ ἐμπειρία τοῦ νοήματος μέσα στὴ συνοχὴ τῆς ζωῆς δὲν
εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνον ὅταν ἀπαγκιστρωνόμαστε ἀπὸ
τὴν «ἐπιδίωξη τῶν ζωτικῶν της στόχων»· ὁ ἀναλογισμὸς
δὲν εἶναι ἐφικτὸς παρὰ μόνον ὅταν λάβουμε μία ὀρισμένη
ἀπόσταση καὶ σταθοῦμε ὑπεράνω τῶν σχέσεων ποὺ δημι-
ουργοῦν οἱ διάφορες δραστηριότητές μας. Ὁ Ντιλταὺ το-
νίζει —καὶ δικαίως— ὅτι αὐτὸ ποὺ ἀποκαλοῦμε νόημα τῆς
ζωῆς διαπλάθεται ἔτσι, πολὺ πρὶν ἀπὸ κάθε εἶδος ἐπιστη-
μονικῆς ἐξαντικειμένωσης, μετὰ τὴν φυσικὴ αὐτοθέαση τῆς
ζωῆς. Ἡ φυσικὴ αὐτοθέαση τῆς ζωῆς βρίσκει ἀντικειμε-
νικὴ ἔκφραση στὴ σοφία τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν μύθων,
καὶ κυρίως στὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης. Ἡ τέχνη ἀ-
ποτελεῖ ὄντως προνομιοῦχο ὄργανο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς
ζωῆς, διότι, εὐρισκόμενη «στὰ ὅρια μετὰ τὴν γνώσεως καὶ
πράξεως»¹⁰, ἐπιτρέπει στὴ ζωὴ νὰ αὐτοαποκαλύπτεται σὲ
τέτοιο βάθος, ὅπου εἶναι ἀδύνατο νὰ εἰσδύσουν ἡ παρατή-
ρηση, ὁ ἀναλογισμὸς καὶ ἡ θεωρία.

Χρειάζεται ὅμως προσοχή, ὥστε τὸ ἀναλογιστικὸ νό-
ημα τῆς ζωῆς νὰ μὴν περιορισθεῖ στὴν καθαρὴ ἔκφραση
ποὺ συναντοῦμε στὰ ἔργα τέχνης. Ἐπαναλαμβάνω: Κά-
θε ἔκφραση τῆς ζωῆς ἐπάγεται ἓνα εἶδος γνώσεως ποὺ
τὴν διαπλάθει ἐκ τῶν ἔσω. Ἡ ἔκφραση δὲν εἶναι ἄλλωστε
ὁ πλαστικὸς ἀῆρ (milieu) τοῦ πνεύματος —τὸ ἀντικειμενι-
κὸ πνεῦμα τοῦ Ἐγγέλου— στὴν ἐπικράτεια τοῦ ὁποῖου συ-

10. ὁ.π., τ. VII, σελ. 207.

σφαιρώνεται κάθε μορφή ανθρώπινης ζωής; Μὲ τὴ γλώσσα, τὶς ἠθικὲς ἀξίες καὶ τοὺς κανόνες δικαίου, τὸ ἄτομο—τὸ μεμονωμένο ὄν—ὑπερβαίνει πάντοτε τὴν μερικότητά του. Ὁ ἠθικὸς ἀὐτὸς ὅπου ἀναπνέει καὶ κοινωνεῖ, ἀποτελεῖ κάτιτι τὸ «σταθερὸ» ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ χαράζει πορεία μὲς ἀπὸ τὶς τυχαῖες συγκυρίες τῶν ὑποκειμενικῶν του ἐνορμήσεων. Μὲ τὸ νὰ ἀφιερώνεται σὲ συλλογικοὺς σκοποὺς, νὰ ἐπιδίδεται μὲ προσήλωση σὲ κοινοφελεῖς δραστηριότητες, ὁ ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Ντιλτάϊ, ἐλευθερώνεται ἀπὸ τὴ μερικότητα καὶ τὴν ἐφήμερὴ ὕπαρξή του.

Ἐπ' αὐτοῦ θὰ συμφωνοῦσε ἀκόμη καὶ ὁ Ντρόϋζεν, ἀλλὰ στὴ σκέψη τοῦ Ντιλτάϊ καθίσταται ἰδιαιτέρως ἔκτυπο. «Ἀναζήτησις σταθερῶν μορφῶν¹¹»: ἰδοὺ κατὰ τὸν Ντιλτάϊ ἡ οὐσιαστικὴ ροπὴ τῆς ζωῆς μας, ροπὴ ἡ ὁποία εἶναι παρούσα τόσο στὴ θεωρίαν καὶ τὶς ἐπιστῆμες, ὅσο καὶ στὸν ἀναλογισμὸ ποὺ συνεπάγεται πάντοτε ἡ πρακτικὴ ἐμπειρία. Καταλαβαίνει λοιπὸν κανένας ὅτι, κατὰ τὴν ἀποψη τοῦ Ντιλτάϊ, τόσο ἡ ἀντικειμενικότητα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ὅσο καὶ ὁ θεωρητικὸς ἀναλογισμὸς τῆς φιλοσοφίας, ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος ἐκδιπλώσεως τῶν φυσικῶν ροπῶν τῆς ζωῆς. Τὸ μέλημα τοῦ Ντιλτάϊ δὲν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνο ἡ ἐπιφανειακὴ προσαρμογὴ τῆς μεθόδου τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου στὶς μεθοδεύσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ ἡ ἀνακάλυψις ἐνὸς πραγματικῶς κοινοῦ στοιχείου μεταξὺ τῶν δύο μεθόδων. Ἐκ τῆς οὐσίας της, ἡ ἐμ-

πειρικὴ μέθοδος ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ διασκελίζει τὶς τυχαῖες συγκυρίες ποὺ καθορίζουν τὴν ὑποκειμενικὴ παρατήρηση, καὶ νὰ ἀνακαλύπτει ἔτσι τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Ὁ μεθοδικὸς διασκελισμὸς τῶν τυχαίων συγκυριῶν ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν καθαρὰ ὑποκειμενικὴ ὀπτικὴ καὶ ἡ ἀπόκτησις μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἱστορικῆς καὶ ἀντικειμενικῆς γνώσεως, ἀποτελοῦν τὴ βαθύτερη βλέψη τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Καταλήγουμε ἔτσι νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ἀνάλογο εἶναι τὸ νόημα καὶ ἡ πρόθεσις τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀναλογισμοῦ τουλάχιστον ὅταν, παραιτούμενος ἀπὸ τὴν ἀξίωσις νὰ φθάσει στὴν καθαρὴ γνώσις μέσω τῆς ἀνάλυσης τῶν ἐννοιῶν, «αὐτοεξαντικειμενοποιεῖται ὡς ἀνθρώπινο καὶ ἱστορικὸ γεγονός»¹².

Μὲ ἀποκλειστικὸ ἄξονα τὴ σχέση μεταξὺ ζωῆς καὶ γνώσεως, ἡ θέση τοῦ Ντιλτάϊ ἀντιστέκεται ἐπιτυχῶς στὴν ἰδεαλιστικὴ μομφὴ περὶ «ἱστορικοῦ σχετικισμοῦ». Ὅταν ἐπιζητεῖται ἡ ἐρρίζωσις τῆς φιλοσοφίας στὸν ἀρχέγονο πυρήνα τῆς ζωῆς, τότε πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ ἀναζήτησις ἐνὸς ἀπλοῦ συστήματος, ἐντὸς τοῦ οὐοῦ δὲν θὰ ὑπάρχει ἀντίφασις μεταξὺ τῶν ἀποφάνσεων (énoncés) καὶ τῶν ἐννοιῶν. Ὁ ρόλος ποὺ διαδραματίζει στὴ ζωὴ ἡ *Besinnung*—ἡ συνειδητοποίηση, ὁ ἀναλογισμὸς—πρέπει, σύμφωνα μὲ τὸν Ντιλτάϊ, νὰ εἶναι καὶ ὁ ρόλος ἐπίσης τοῦ φιλοσοφικοῦ ἀναλογισμοῦ. Ὁ φιλοσοφικὸς ἀναλογισμὸς ἀποτελεῖ ἓνα εἶδος αὐτοσυνειδησίας (*Selbstbesinnung*) ποὺ ἀρτιώνει τὸν ἀναλογιστικὸ χαρακτήρα τῆς ζωῆς. Ἡ

11. ὁ.π., τ. VII, σελ. 347.

12. ὁ.π., τ. V, σελ. 339 κ.έ. Βλ. τ. VIII.

φιλοσοφία επομένως πρέπει να κατανοείται ως εξαντικειμενοποίηση της ζωής. "Ετσι η φιλοσοφία γίνεται «φιλοσοφία της φιλοσοφίας», αλλά όχι με την έννοια ἢ τις αξιώσεις που είχε ἄλλοτε ὁ ἰδεαλισμός. Τὸ εἶδος τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ ἀναλογισμοῦ δὲν ἀποβλέπει στὴν οἰκοδόμηση τῆς μόνης καὶ μοναδικῆς ἐφικτῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς ἐνιαίας θεωρητικῆς ἀρχῆς· ἀκολουθεῖ ἀντιθέτως τὴν πορεία πρὸς τὴν ἱστορικὴ Selbstbesinnung. Καὶ ὑπ' αὐτὴ τὴν ἐννοια, ἡ μομφὴ τοῦ σχετικισμοῦ διόλου δὲν τὸν ἀγγίζει.

Ὁ Ντιλτάυ βεβαίως δὲν ἔπαυσε νὰ μελετᾷ τὸ πρόβλημα τοῦ σχετικισμοῦ, οὔτε νὰ διαλογίζεται πῶς θὰ μπορούσε νὰ διασφαλισθεῖ ἡ ἀντικειμενικότητα στοῦ ἐσωτερικοῦ ὅλων αὐτῶν τῶν σχετικότητων, πῶς θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ καταληπτὴ ἡ σχέση μεταξύ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου. «Σκοπός μας, δὴλωνε, εἶναι νὰ ἐξηγήσουμε πῶς οἱ σχετικὲς ἀξίες μιᾶς ἐποχῆς μποροῦν νὰ ἀποκτήσουν κατὰ κάποιον τρόπο ἀπόλυτη ἐμβέλεια»¹³ Ὅτι ἦταν μάταιο ὅμως νὰ ἀναζητήσουμε στοῦ ἔργου τοῦ Ντιλτάυ μιὰ δραστηκὴ ἀπόκριση στοῦ πρόβλημα τοῦ σχετικισμοῦ. Ὅχι τόσο γιατί δὲν μπόρεσε νὰ βρεῖ αὐθεντικὴ ἀπάντηση, ὅσο γιατί τὸ πρόβλημα αὐτὸ σὲ τελικὴ ἀνάλυση δὲν ἀγγίζει τὸν ἀληθινὸ πυρῆνα τῆς σκέψης του. Πράγματι, κατὰ τὴν ἐκδίπλωση τῆς ἱστορικῆς αὐτοσυνειδησίας –Selbstbesinnung– ποὺ ὁδηγοῦσε τὸν Ντιλτάυ ἀπὸ σχετικότητα σὲ σχετικότητα, ὁ ἴδιος εἶχε πάντοτε τὴν αἴσθηση πῶς βρίσκεται κιόλας στοῦ

δρόμο τοῦ ἀπολύτου. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῇ, ὁ λόγος τοῦ Ἑρνέστου Τραιλτς (Troeltsch) συνοψίζει πολὺ ὠραῖα τὸ ἔργο τοῦ Ντιλτάυ: «ἀπὸ τὴ σχετικότητα πρὸς τὴν ὁλότητα». Ἡ ἔκφραση ταιριάζει τέλεια μὲ τὴν ἀπόφανση τοῦ ἴδιου τοῦ Ντιλτάυ: «πρέπει νὰ ἔχῃς συνειδηση ὅτι εἶσαι ὄν προοικονομημένο»¹⁴. Εἶναι φανερό ὅτι σὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους συμπυκνώνεται μιὰ ἀπερίφραστη κριτικὴ κατὰ τοῦ ἰδεαλισμοῦ, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἀλήθεια ἢ ἡ τελείωση τῆς συνειδήσεως εἶναι πραγματικὴ μόνον ὡς ἀπειρη συνειδηση, δηλαδή ὡς ἀπόλυτο Πνεῦμα.

Ὅταν ὅμως ἐξετάζει κανένας τοὺς ἀκατάπαυστους διαλογισμοὺς τοῦ Ντιλτάυ γύρω ἀπὸ τὴ μομφὴ περὶ σχετικισμοῦ, ἀντιλαμβάνεται εὐκολα πῶς οὔτε ὁ ἴδιος κατανοοῦσε μὲ σαφήνεια τὴν ἀντιἰδεαλιστικὴ ἐμβέλεια τῆς φιλοσοφίας του, ποὺ ἐμπνεόταν ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς «ζωῆς». Πῶς ἀλήθεια νὰ ἐξηγήσουμε διαφορετικὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ντιλτάυ δὲν ἀντιλήφθηκε ποιοτὶ ἦταν τὸ νοησιαρχικὸ αἶτιο τῆς μομφῆς περὶ σχετικισμοῦ, νοησιαρχισμός ποὺ εἶναι ἀσυμβίβαστος ὄχι μόνον μὲ τὴν ἐσχατὴ ἐμβέλεια τῆς ἴδιας τῆς φιλοσοφίας τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ ἴδιο τὸ σημείο τῆς ἀφετηρίας του: ἡ ἐμμένεια τῆς γνώσεως στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς.

Ὁ βαθύτερος λόγος τῆς ἀσυνέπειας αὐτῆς στὴ σκέψη τοῦ Ντιλτάυ ἔγκειται χωρὶς ἄλλο στὸν λανθάνοντα καρτεσιανισμό του. Οἱ ἱστοριοφιλοσοφικοὶ τοῦ ἀναλογισμοῦ γιὰ τὴ θεμελίωση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι στὴν

13. ὁ.π., τ. VII, σελ. 290.

14. ὁ.π., τ. V, σελ. 364.

πραγματικότητα ασυμβίβαστοι με τὸ ἀφετηριακὸ σημεῖο τῆς δικῆς του τῆς φιλοσοφίας τῆς ζωῆς. Ὁ ἴδιος ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας του νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, στοὺς ὁποίους «ἡ συνείδηση, υἱοθετώντας ἀναλογιστική καὶ διαπορηματική στάση, θὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸ κράτος τῶν αὐταρχικῶν δογμάτων καὶ θὰ στραφεῖ πρὸς τὴν ἀπόκτηση ἀληθινῆς γνώσης»¹⁵. Νομίζουμε ὅτι στὴ φράση αὕτῃ ἀντικατοπτρίζεται ἁρμονικὰ τὸ πνεῦμα τῆς νεώτερης ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας γενικότερα. Γιὰ τοῦτο καὶ κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀγνοήσει τοὺς καρτεσιανούς της ἀντίλαλους. Τὸ περίεργο μολαταῦτα εἶναι πῶς ὁ Ντιλτάϋ τὴν ἐννοεῖ κατὰ πολὺ διαφορετικὸ τρόπο: «Παντοῦ καὶ πάντα, ἡ ζωὴ μᾶς κάνει νὰ ἀναλογιζόμαστε τὰ ὅσα ὑπάρχουν καὶ συμβαίνουν μέσα της, ὁ ἀναλογισμὸς ὁδηγεῖ στὴν ἀμφιβολία, καὶ ἡ ζωὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἀντισταθεῖ στὴν ἀμφιβολία παρὰ μόνον ἀκολουθώντας τὴ σκέψη, ἕως ὅτου ἀποκτήσει ἔγκυρη γνώση»¹⁶. Ἀπὸ τὸ παράθεμα καταδεικνύεται ὅτι στὴν πραγματικότητα τὸ ζήτημα γιὰ τὸν Ντιλτάϋ δὲν εἶναι, ὅπως γιὰ τὶς ἐπιστημολογίες καρτεσιανῆς ἐμπνεύσεως, ἡ κατάλυση τῶν φιλοσοφικῶν προκαταλήψεων, ἀλλὰ τὸ ὅτι ἡ πραγματικὴ ζωὴ στὴν ὁλότητά της — ἡ ἠθική, θρησκευτικὴ καὶ νομικὴ παράδοση κλπ. — προκαλεῖ κατ' ἀναγκαιότητα τὸν ἀναλογισμὸ καὶ ζητεῖ μία νέα λογικὴ τάξη. Στὸ χωρίο αὐτὸ λοιπὸν, ὁ Ντιλτάϋ μὲ τὶς λέξεις «γνώση» καὶ «ἀναλογισμὸς» ἐννοεῖ

κάτι πολὺ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἐμμένεια τῆς γνώσεως μέσα στὴ ζωὴ, τὴν καθολικὴ ἐμμένεια γιὰ τὴν ὁποία κάναμε λόγο προηγουμένως. Πράγματι, οἱ ζωντανὲς παρὰδόσεις, ὅπως ἡ ἠθική, θρησκευτικὴ καὶ νομικὴ παράδοση, στηρίζονται πάντα — καὶ ἄνευ ἀναλογισμοῦ — στὴ γνώση ποὺ διαθέτει αὐτομάτως ἡ ζωὴ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ της.

Ἔχουμε ἤδη ἐπιστημάνει ὅτι, μετὰ τὸ νὰ ἀφιερώνεται στὴν παράδοση, τὸ ἄτομο ἀνέρχεται στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀντικειμενικοῦ Πνεύματος. Θὰ συμφωνήσουμε λοιπὸν μετὰ τὸν Ντιλτάϋ, ὅταν δηλώνει πῶς ἡ ἐπίδραση ποὺ ἀσκεῖται ἀπὸ τὴ σκέψη πάνω στὴ ζωὴ «ἀπορρέει ἀπὸ μία ἐνδόμυχη ἀνάγκη, τὴν ἀνάγκη νὰ ἐντοπισθεῖ, στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ἀσταθῶν διακυμάνσεων ποὺ χαρακτηρίζουν τὶς αἰσθητηριακὰς ἀντιλήψεις, τὶς ἐπιθυμίες καὶ τὰ παθήματα, ἓνα στέρεο κρηπίδωμα ποὺ νὰ καθιστᾷ δυνατὴ μία σταθερὴ καὶ ἁρμονικὴ συμπεριφορά»¹⁷. Τοῦτο ὅμως ἐπιτυγχάνεται ἀκριβῶς χάρις στὶς ἐξαντικειμενώσεις τοῦ πνεύματος, ὅπως ἡ ἠθική, τὸ θετικὸ δίκαιο καὶ ἡ θρησκεία, ποὺ συνδέουν τὸ μεμονωμένο ὄν μετὰ τὴν ἀντικειμενικότητα τῆς κοινωνίας. Ἴδου λοιπὸν τί εἶναι ἀσυμβίβαστο μετὰ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ζωῆς τοῦ Ντιλτάϋ: ὅτι μπροστὰ σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐξαντικειμενώσεις τοῦ πνεύματος, ζητεῖ συγχρόνως νὰ υἱοθετηθεῖ καὶ μία «ἀναλογιστικὴ καὶ διαπορηματικὴ» στάση, ἡ ὁποία ὅμως εἶναι ἔργο «ἐπιστημονικῆς» τάξεως. Ὁ Ντιλτάϋ παραμένει ἐδῶ προσκεκολλημένος στὸ ἐπιστημονικὸ ἰδεῶδες τοῦ διαφωτισμοῦ. Πλὴν ὅμως εἶναι τόσο

15. ὁ.π., τ. VII, σελ. 6.

16. ὁ.π.

17. ὁ.π.

λίγα τὰ σημεία συμφωνίας μεταξύ τῆς φιλοσοφίας τοῦ δια-
φωτισμοῦ καὶ τῆς συνειδητοποίησης (Besinnung) ποὺ ἐν-
έχει ἡ ζωὴ, ὥστε ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς τοῦ Ντιλτάου νὰ ἀν-
τιπολιτεύεται μὲ τὸν ριζοσπαστικότερο τρόπο ἀκριβῶς τὸ
νοησιαρχικὸ καὶ δογματικὸ πνεῦμα τῶν Φώτων.

*
* *

Πράγματι, ἡ βεβαιότητα ποὺ ἀποκτᾶται διὰ τῆς ἀμφιβο-
λίας διαφέρει τελείως ἀπὸ τὴν ἄμεση βεβαιότητα τὴν ὁ-
ποία ἔχουν στοὺς κόλπους τῆς ζωῆς οἱ σκοποὶ καὶ οἱ ἀξίες
ποὺ προβάλλονται στὴ συνείδηση μὲ ἀπόλυτὴ ἀξίωση. Ὑ-
πάρχει μία διαφορὰ ἀποφασιστικῆς σημασίας ἀνάμεσα στὴ
βεβαιότητα ποὺ ἀποκτᾶται στοὺς κόλπους τῆς ζωῆς καὶ
στὴ βεβαιότητα τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ βεβαιότητα ποὺ ἐξα-
σφαλίζουν οἱ ἐπιστῆμες ἔχει πάντοτε καρτεσιανὸ ἀντί-
λαλο· εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα κριτικῆς μεθόδου. Ἡ κριτικὴ
μέθοδος θέτει σὲ ἀμφισβήτηση τίς προσυνειλημμένες γνώ-
μες, προκειμένου μέσῳ νέου ἐλέγχου νὰ προσέλθει στὴν
ἐπικύρωση ἢ τὴ διόρθωσή τους. Καὶ δικαίως ἐδῶ γίνεται
λόγος περὶ μεθοδικῆς ἀμφιβολίας. Χρησιμοποιώντας τὸ
τέχνασμα τῆς ὑπερβολικῆς ἀμφιβολίας μὲ τὸν ἐμπειρικὸ
τρόπο τῶν ἐργαστηριακῶν πειραμάτων, ὁ Καρτέσιος ἐπι-
χειρεῖ νὰ ἀποδείξει στοὺς περίφημους Στοχασμούς του τὸ
fundamentum inconcussum: τὴν αὐτοσυνείδηση. Κατὰ τὸν
ἴδιον τρόπο καὶ ἡ μεθοδικὴ ἐπιστήμη θέτει κατ' ἀρχὴν σὲ
ἀμφισβήτηση ὅλα ὅσα μποροῦν νὰ ἀμφισβητηθοῦν, προ-
κειμένου ἔτσι νὰ ἀποκτήσει τὴ βεβαιότητα τῶν γνώσεών

της. Τὸ χαρακτηριστικὸ ὅμως τῆς σκέψης τοῦ Ντιλτάϋ
εἶναι ὅτι δὲν διακρίνει τὴ μεθοδικὴ ἀμφιβολία ἀπὸ τὴν ἀμ-
φιβολία ποὺ μᾶς κυριεύει χωρὶς συγκεκριμένη αἰτία, αὐ-
τομάτως. Σύμφωνα μὲ τὸν Ντιλτάϋ, ἡ ἐπιστημονικὴ βε-
βαιότητα δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐπαλήθευση τῆς βεβαιότητας
ποὺ κυριαρχεῖ στοὺς κόλπους τῆς ζωῆς. Αὐτὸ βεβαίως δὲν
σημαίνει ὅτι ὁ Ντιλτάϋ ἀγνόησε τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ζω-
ῆς μὲ ὅλη τὴ βαρύτητα ποὺ τῆς προσδίδει ἡ ἀπτή ἱστορι-
κότητα. Ἀπεναντίας μάλιστα, ὅσο περισσότερο προσηλω-
νόταν στὶς νεώτερες ἐπιστῆμες, τόσο περισσότερο ἐνοιω-
θε νὰ ἐπιτείνεται μέσα του ἡ ἔνταση ἀνάμεσα στὴν παρά-
δοση τῶν πνευματικῶν καταβολῶν του καὶ στὶς ἱστορικῆς
δυνάμεις ποὺ ἀπεδέσμευε ὁ νεώτερος βίος. Τὸ ὅτι ἀναζη-
τοῦσε ἓνα «στέρεο κρηπίδωμα», ὅπως τὸ ἀποκαλεῖ, ὀφεί-
λεται ἀκριβῶς σὲ ἓνα εἶδος ἀμυντικοῦ ἐνστίκτου ποὺ εἶχε
ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσεται μέσα του μπροστὰ στὴν τρομα-
κτικὴ πραγματικότητα τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ὑπερνική-
σει τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ζωῆς, εἶχε τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ εὐ-
ρισκε αὐτὸ τὸ «στέρεο κρηπίδωμα» στὴ σφαῖρα τῆς ἐπι-
στήμης, καὶ ὅχι στὴν ἀσφάλεια ποὺ θὰ μπορούσε νὰ παρά-
σχει ἡ ἐμπειρία τῆς ἰδίας τῆς ζωῆς.

Ἡ προσωπικὴ διεργασία τῆς ἐκκοσμικεύσεως ποὺ με-
ταλλάσσει τὸν Ντιλτάϋ ἀπὸ σπουδαστὴ θεολογίας σὲ φι-
λόσοφο, μπορεῖ νὰ παραλληλισθεῖ μὲ τὴν ἱστορικὴ διεργα-
σία ποὺ ὁδήγησε στὴ γέννηση τῶν νεώτερων ἐπιστημῶν.
Ὅπως ἀκριβῶς οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἔρχονται νὰ φωτί-
σουν τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως μὲ περιορισμένο ἀλλὰ ἀσφα-
λὲς φῶς, ἔτσι καὶ στὰ μυστήρια τῆς ζωῆς ἀντιπαρατάσ-
σεται τώρα ἡ ἐπιστημονικῶς ἀνεπτυγμένη δύναμη τοῦ

(ὁ)
ἐχ

«κατανοεῖν». Ἡ φιλοσοφία τῶν Φώτων ἀρτιώνεται μὲ τὴν ιστορική συνείδηση.

*
* *

Μόνο ἐὰν ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, θὰ κατανοήσουμε σὲ τί συνίσταται ἡ ἐξάρτηση τοῦ Ντιλτάυ ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ρωμαντισμοῦ. Πράγματι, ἡ ρωμαντικὴ ἐρμηνευτικὴ συγκαλύπτει τὴν οὐσιαστικὴν διαφορὰ ποὺ ὑφίσταται μεταξὺ ιστορικῆς ἐμπειρίας καὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἐπιτρέπει δηλαδὴ νὰ παραθεωρεῖται ἡ οὐσιαστικὴ ἱστορικότητα τοῦ γνωστικοῦ τρόπου τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ παράλληλα καθιστᾷ δυνατό τὸ συντονισμό τους μὲ τὴ μεθοδολογία τῶν ἐπιστημῶν τῆς φύσεως. Ἔτσι, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ παραδείγματος χάριν τὴν ἐπιστῆμην τοῦ ἀνθρώπου, ὁ Ντιλτάυ διατηρεῖ ἕνα ὀρισμένο ἰδεώδες «ἀντικειμενικότητας», ποὺ ἐξασφαλίζει ἀπλῶς τὴν «ἰστοτιμία» τους μὲ τὴν μαθηματικὴν ἐπιστῆμην. Ἐξ οὗ καὶ ἡ συχνὴ χρῆσις τῆς λέξεως «ἀποτελέσματα» στὴν ὁποῖαν ἀρέσκειται ὁ Ντιλτάυ καθὼς καὶ ἡ προτίμησή του γιὰ τὴν μεθοδολογικὴν περιγραφὴν, χρῆσις καὶ προτίμησις ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὸν ἴδιον σκοπὸν. Ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ρωμαντισμοῦ τοῦ εἶναι πρόσφορη, διότι παραγνωρίζει ἐξίσου τὴν ἱστορικὴ φύσιν τῆς ἐμπειρίας ποὺ ἀποτελεῖ τὴν βάση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἐρμηνευτικὴ τοῦ Ρωμαντισμοῦ ξεκινᾷ πράγματι ἀπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι καθ' αὐτὸ ἀντικείμενον τῆς κατανόησιν εἶναι τὸ κείμενον ποὺ δίδεται πρὸς ἀποκρυπτογράφησιν καὶ κατανόησιν, καὶ ὅτι κάθε συνάντησις μὲ ἕνα κείμενον εἶναι συνάντησις τοῦ πνεύ-

ματος μὲ τὸν ἑαυτὸν. Κάθε κείμενον εἶναι ἀρκετὰ ἀνοικεῖον, ὥστε νὰ θέτει ἕνα πρόβλημα, καὶ συγχρόνως ἀρκετὰ οἰκεῖον, ὥστε, κατ' ἀρχήν, νὰ καθιστᾷ δυνατὴ τὴν ἀποκρυπτογράφησιν τοῦ νοήματός του, ἔστω κι ἂν τὸ μόνο πρᾶγμα ποὺ γνωρίζει κανεὶς ἐκ τῶν προτέρων σὲ σχέσιν μὲ τὸ ἀναγινωσκόμενον κείμενον, εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ γραπτὸν λόγον, δηλαδὴ, περὶ πνεύματος.

Ὅπως διαπιστώνει κανεὶς στὸ ἔργο τοῦ Σλάιερμάχερ, πρότυπο τῆς ἐρμηνευτικῆς εἶναι ἡ ἀμοιβαία κατανόησις ποὺ ἐπιτυγχάνεται στὴν σχέσιν τοῦ (ἐγὼ πρὸς τὸ ἐσύ). Ἡ κατανόησις ἐνὸς κειμένου παρέχει τὴν δυνατότητα τέλειαις συνεννοήσεως κατὰ τρόπον ἀνάλογον μὲ τὴν κατανόησιν τοῦ ἐσύ. Αὐτὸ στὸ ὁποῖο ἀποβλέπει ἕνας συγγραφέας διαφαίνεται ἀμεσα ἀπὸ τὸ κείμενό του· συγγραφέας καὶ ἐρμηνευτὴς εἶναι (ἀπολύτως ὁμοχρόνιοι). Ἰδοὺ ὁ θρίαμβος τῆς μεθοδολογικῆς μεθόδου· νὰ συλλάβεις τὸ πνεῦμα τοῦ παρελθόντος ὡς παρόν, νὰ δεξιωθεῖς τὸ ἀνοικεῖον ὡς οἰκεῖον. Εἶναι προφανὲς λοιπὸν ὅτι, παρὰ τὴν ποικιλίαν τῶν μεθόδων, δὲν ὑφίσταται πλέον «διαφορὰ» μεταξὺ φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, καθότι, τόσο στίς μὲν ὅσο καὶ στίς δέ, ἀπευθύνουμε τὰ ἐρωτήματά μας πρὸς ἕνα ἀντικείμενον ποὺ εἶναι ἤδη παρόν καὶ τὸ ὁποῖο ἐμπεριέχει ὅλη τὴν ἀπάντησιν.

Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὕτη, ὁ Ντιλτάυ ἐπιτυγχάνει πλήρως τὸ στόχον του: αἰτιολόγησε ἐπιστημολογικῶς τὴν ἐπιστῆμην τοῦ ἀνθρώπου, συλλαμβάνοντας τὸν ἱστορικὸν κόσμον ὡς κείμενον ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀποκρυπτογράφησιν. Ἡ ἀπόφανσις αὕτη συνοψίζει ὠραῖα τὴν θέσιν τῆς «ἱστορικῆς σχολῆς». Ἡ δὲ ὁ Ράνκε ἔτασσε ὡς ἱερὸν καθήκον τοῦ ἱστο-

ρικού την αποκρυπτογράφηση τῶν ἱερογλυφικῶν τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ ὁ Ντιλτάυ προχωρεῖ περισσότερο. Τὸ νόημα τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος εἶναι ἀρκετὰ διάφανο γιὰ νὰ ἀποκρυπτογραφεῖται ἐν εἵδει κειμένου μόνο γιὰ τὸν ἐρμηνευτὴ, ὁ ὁποῖος ἀνάγει τὴν ἱστορία στὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος. Τὸ συμπέρασμα εἶναι τοῦ ἴδιου τοῦ Ντιλτάυ, ὁ ὁποῖος καὶ παραδέχεται ἔτσι ὅτι ἡ σκέψη του πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐγγειανὴ φιλοσοφία τοῦ πνεύματος. Καὶ ἐνῶ ῥωμαντική ἐρμηνευτική τοῦ Σλάιερμάχερ φιλοδοξοῦσε νὰ ἀποτελέσει καθολικὸ ὄργανο τοῦ πνεύματος, πλὴν ὅμως, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ὁργάνου αὐτοῦ, περιοριζόταν στὸ νὰ ἐκφράζει τὴ σωτηριώδη δύναμη τῆς χριστιανικῆς πίστεως, σύμφωνα μὲ τὴν ντιλταϊνὴ Grundlegung (θεμελίωση) τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐρμηνευτική εἶναι τὸ τέλος τῆς ἱστορικῆς συνείδησης. Στὴν ὀπτική της δὲν ὑφίσταται παρὰ μόνον μία λογὴς γνώση τῆς ἀλήθειας: ἡ γνώση ποὺ κατανοεῖ τὴν ἐκφραση, καὶ ἀπὸ τὴν ἐκφραση, τὴ ζωὴ. Τίποτε δὲν εἶναι ἀκατανόητο στὴν ἱστορία. Τὰ πάντα κατανοοῦνται, διότι τὰ πάντα ὁμοιάζουν μὲ κείμενο. «Ὅπως ἀκριβῶς τὰ γράμματα μιᾶς λέξεως, ἔτσι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἱστορία ἔχουν μία σημασία»¹⁸ δὴλωνε ὁ Ντιλτάυ. Συνεπῶς ἡ μελέτη τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος συλλαμβάνεται ὄχι ὡς ἱστορικὴ ἐμπειρία, ἀλλὰ ὡς ἀποκρυπτογράφηση. Ἰδοὺ μία σπουδαία διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς ἀντιλήψεις τοῦ Ντιλτάυ καὶ στὶς ἀπόψεις τῆς ρωμαντικῆς ἐρμηνευτικῆς, ποὺ δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγει κάτω ἀπὸ τὴν ἐκδηλῆ συνάφειά τους.

18. ὁ.π., τ. VII, σελ. 291.

Ὅμως ἡ ἱστορικὴ ἐμπειρία καθορίζεται ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ κεκτημένο ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀπορρέει, καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴ ρίζα της· συνεπῶς δὲν θὰ καταστεῖ ποτὲ καθαρὴ μέθοδος. Θὰ ὑπάρχει ἀσφαλῶς πάντοτε τρόπος νὰ παράγονται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία αὐτὴ γενικοὶ κανόνες, πλὴν ὅμως τὸ μεθοδολογικὸ νόημα τοῦ ἐγχειρήματος δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐξαγωγή καθαυτὸ νόμου ποὺ θὰ μπορούσε νὰ καλύπτει κατὰ τρόπο ἐνιαῖο τὸ σύνολο τῶν δεδομένων καὶ συγκεκριμένων περιπτώσεων. Οἱ ἐμπειρικοὶ κανόνες —γιὰ τὸ λόγο ὅτι διαμορφώνονται ἀπὸ τὴ χρῆση— ὀφείλουν καὶ νὰ ἐπαληθεύονται πάντα διὰ τῆς χρήσεως. Αὐτὴ εἶναι γενικότερα καὶ ἡ μόνη ἐγκυρότητα τῶν γνώσεων ποὺ μᾶς προσπορίζουν οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου. Δὲν θὰ ἐπιτύχουν ποτὲ κανένα ἄλλο εἶδος «ἀντικειμενικότητας», πέραν αὐτῆς ποὺ συγκομίζει κάθε ἐμπειρία.

Ἡ προσπάθεια ποὺ κατέβαλε ὁ Ντιλτάυ γιὰ νὰ κατανοήσει τίς ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἀφετηρία τὴ ζωὴ καὶ τὴ βιωμένη ἐμπειρία, δὲν εὐδόκησε ποτὲ νὰ ἐναρμονισθεῖ πραγματικά μὲ τὴν καρτεσιανὴ ἔννοια τῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ τὴν ὁποία οὔτε ὁ ἴδιος κατάφερε νὰ ἀπαλλαγεῖ. Ὅσο κι ἂν τόνιζε τίς «θεωρητικὲς» τάσεις τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς, τὴν ἐλκτική δύναμη αὐτοῦ τοῦ «στέρους κρηπιδώματος» ποὺ ἐνυπάρχει στὴ ζωὴ, ἡ δική του ἔννοια τῆς ἀντικειμενικότητας τὴν ὁποίαν ἀνάγει σὲ ἀντικειμενικότητα τῶν «ἀποτελεσμάτων», παραμένει προσκολλημένη σὲ μία ἀρχὴ πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς βιωμένης ἐμπειρίας. Γιὰ τοῦτο καὶ δὲν κατόρθωσε νὰ ἐπιλύσει τὸ πρόβλημα ποὺ ἔθετε: πῶς θὰ αἰτιολογηθοῦν οἱ ἐπιστῆμες τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ καταστοῦν ἰσότιμες πρὸς τίς φυσικὲς ἐπιστῆμες.